

ANUL 1848–1849 ÎN BIHOR. CONTRIBUȚII DOCUMENTARE

de

Blaga Mihoc

În istorie noi, românii, am avut întotdeauna noroc, spuneau unii dintre politicieni. Celebrul și intransigentul observator Petru Carp era unul dintre aceștia și el se referea la înfăptuirea, prin „recul“, a Unirii de la 1918, chiar pierzând războiul, dar favorizați de augurii unui noroc uriaș. La 1848–1849 tot norocoși am fost, căci ne-am aliat cu partea cea mai *tare*, deși ne-am bucurat și de realizările celei mai *slabe*. Mai slabe, e, însă, un fel de a spune, pentru că dacă Austria n-ar fi primit ajutorul Rusiei, așa cum scriu *in coram* istoricii, nu e sigur că ea nu „și-ar fi dat sufletul“. Câștigul a fost al Austriei și prin aceasta au avut, până la un punct, de câștigat câteceva și românii; pentru puțină vreme, după cum se știe, căci imponderabilele istoriei le-au fost nefavorabile și..., în sfârșit!

În timpul revoluției de la 1848–1849, însă, sub stăpânirea ungurească, instaurată prin victoriile *bemiano-kosuthiste*, director al școlilor românești din Ungaria a fost numit canonicul greco-catolic din Oradea și viitorul episcop de după Vasile Erdelyi, Iosif Papp Szilágyi (Iosif Pop Sălăgeanu). De fapt I. Papp Szilágyi a ocupat această funcție îndată după moartea lui Ioan Corneli, în mod provizoriu, numirea sa fiind făcută definitiv la începutul lunii noiembrie 1848. La numai o săptămână după numire, adică la 8 noiembrie 1848, încântat de aceasta, distinsul canonic și patriot trimitea conaționalilor săi o circulară, redactată așa cum pretindeau *comandamentele „înnoitoare“* ale revoluției ungurești, în limba oficială a statului maghiar, adică în ungurește. Le vorbește învățătorilor din școlile confesionale românești aflate în mediul rural, arătându-le că ei sunt educatorii poporului din care provin și că prin munca lor, contribuie la împlinirea unui scop sfânt, la dezvoltarea forței morale a națiunii și, prin aceasta, la asigurarea gloriei și bunăstării ei. El considera că dezvoltarea moralității sociale se conjugă cu înflorirea științelor și că învățătorii pregătesc, de la o vârstă fragedă, pe cei care le profesază. Influențat de valorile de declarații ale liberalilor maghiari, aduși de revoluție la guvernare, Iosif Papp Szilágyi se face interpretul intențiilor afișate de aceștia, și le spune învățătorilor români că au o profesiune nobilă, pe care „Patria“ o va recompensa așa cum trebuie. „Dacă veți răspunde *Patriei* veți fi sigur recompensați“, spune Szilágyi, și apoi continuă, într-un ton care frizează demagogia: „dărui-ți-vă talentul nobilului țel al profesiei voastre,

astfel ca să puteți beneficia și voi de roadele bogate ale muncii voastre¹. Vorbește apoi, despre pericolele prin care trece *Patria* – războiul aducător de neliniște și tulburare, manifestându-și convingerea că „*odată înseninată bolta Patriei, acum acoperită de nori*” ea va recunoaște meritul celor ce s-au ocupat cu educarea neamului lor. Szilágyi exmitea aici o deșartă speranță, căci din nefericire tocmai aceste lucruri nu înțelegeau conducătorii maghiari să le respecte. El propune, apoi, câteva principii de strategie comportamentală, cum ar fi necesitatea ca învățătorii să câștige încrederea și aprecierea părinților, pentru ca școala să fie pururea frecventată, și subordonarea totală a lor față de preoți.

„Mergeți, deci, din casă în casă, scrie Szilágyi și oferiți-vă serviciile părinților, câștigați inimile copiilor, astfel ca aceștia să nu poată fi ținuti departe de școală². Învățătorii care nu-i atrag pe școlari să frecventeze școala și aceia care nu colaborează cu preoții, vor fi destituiți, mai spune I. Papp Szilágyi. Această primă circulară era numai un început; el a fost urmat de un șir de inspecții pe teren, iar în anul următor de alte câteva cuprinzătoare circulare.

Astfel la 5 februarie 1849 bunul și întreprinzătorul canonic *exhorta* o extrem de interesantă circulară către preoții și protopopii români din diecezele Oradea și Muncaci, cu privire la necesitatea sprijinirii școlilor sătești confesionale mai vechi și a deschiderii altora noi, în care fiii neamului său să se lumineze, să se *cărturărească* (vezi anexa 1). Insinuantul canonic apelează la latura sentimental-națională: el vizează deșteptarea neamului său din letargia soporifică de veacuri, socotind că acest gest este cerut de noblețea și gloria *divilor* străbuni și, la urma urmelor de însăși firea omenească, dezcopciată din cadrul existenței biologice. El înșiră, apoi, componentele cadru, create desigur de înnoirile aduse de revoluție, când țăranii au fost eliberați din iobăgie și *improprietăriți* pe pământurile lor, când *tisturile* și titlurile de noblețe au fost desființate, fiecare fiu al țării putând accesa orice funcție, orice rang, după firea și capacitatea proprie.

Biraele și diregătorii satelor românești sunt îndemnați să sprijine întemeierea și susținerea școlilor, prin eforturi economice obștești potrivite, să tocmească învățători pregătiți în recent deschisa Preparandie orădeană, cu plată după muncă și pregătire, așa cum plătesc *boarii* și *ciurdarii* comunali, superați desigur, aceștia din urmă de cei dintâi, prin aportul superior la interesul comunitar local și, la dimensiuni generale, la cel al neamului românesc.

Se pun, apoi, la bătaie principii de *Aufklärung* austriac, emițându-se considerații despre cecitatea celor neștiutori de carte și, invers, despre însemnătatea instrucției de masă, prin școlile sătești. Înaltul demnitar știe să apeleze la exemple biblice, pentru a arăta că grija omului față de progeniturile sale, este plăcută lui Dumnezeu, și că de educația lor va da seamă în fața acestuia. El viza, astfel, ideea că îndumnezeirea omului, cerută și promovată de religia creștină, începe cu educația fiilor de către părinți. De aceea, niciun motiv, fie el și de natură *obiectivă*, cum ar fi

¹ Direcția Județeană Bihor a Arhivelor Naționale, *Fond Părohia greco-catolică Petrani*, Dos 1. f. 147.

² *Ibidem*.

lipsurile materiale (hrană, haine, etc.) nu-i absolvă pe cei care nu se ocupă de învățătura copiilor lor în fața judecății lui Dumnezeu, *iubitor* de oameni învățați, ascultători și credincioși. I. Papp Szilágyi vedea, astfel, asemenea mai târziu lui Eminescu, dincolo de simpla însușire de cunoștințe, și componenta formării sufletești a copiilor, realizată tot în școlile satești, prin convergența dintre acțiunea învățătorilor, preoților și a altor factori mai mult sau mai puțin aleatorii³.

Consistentă circulară era însoțită de o scurtă notă, unde se glosează pe tema romantică a menirii intelectualității în contextul resurecției naționale și, în sens mai restrâns, a rolului acesteia de a populariza deschiderea preparandiei de învățători din Oradea și indirect de a se îngriji de recrutarea, pentru ea, a unor *studenți*.

Evenimentele politice s-au succedat, apoi, în ordinea știută, așa cum o prezintă între alții, George Barițiu, Silviu Dragomir, Cornelia Bodea, Liviu Maior și Aurel Vaida,⁴ terminându-se totul cu înfrângerea armatelor bemiano-kosuthiste. Până atunci, însă, este cert că influența acțiunilor sedicioase se făcea resimțită pretutindeni în teritoriul diecezei greco-catolice de Oradea. *Intelectualitatea* din mediul rural, acompaniată și de unii dintre fruntașii săteni, devenise uzuara insigniferă a unei mode vestimentare, împrumutată, se pare, de la revoluționarii maghiari; ea includea purtarea de însemne pe fracuri, *căputuri*, cocarde, ținte și steaguri roșii, așa cum le descrie, pe alte meleaguri celebrul colonel Locusteanu, în numai puțin celebrele sale amintiri⁵.

Din aceste motive, în 20 august 1849, la câteva zile după capitularea de la Șiria, adică după înfrângerea armatei maghiare kosuthiste de către ruși și austrieci, episcopul Vasile Erdelyi se grăbea să trimită o circulară către preoții și enoriașii episcopiei sale. „După ce cu ajutorul lui D-zeu Preainălțatul Împărat, liniștind pretutindeni mișcările revoluționare au statornicit pace în Țară, în urmarea prea înaltei porunci, Vă îndatorez în Cristos frați și fii – sub cea mai strânsă răspundere, ca îndată toate semnele asupraitei revoluții pe cocarde, fasii (steaguri n.n.) roșii, ținte pantaloni, frac, căput, pălării ministeriale ș.a. să le lăpădați, și precum și până acuma mai de multe ori v-am îndatorit, nimeni să nu îndrăznească, ca preot în alte veșminte a se arăta, sau înaintea mea sau în orașe sau în locuri și adunări mai luminoase, decât numai în reverendă, care singură este cuviincios veșmânt statului acestuia

³ Un scurt fragment din această circulară a fost publicat în lucrarea *Maramureșul și Unirea* (1918), scrisă de Dr. Trofin Hăgan, Ioan S. Mureșan, Valeriu Achim și Vasile Căpâlnean, tipărit de Muzeul Județean Maramureș, în Baia Mare, 1968, (p. 129–130); Direcția Generală Bihor a Arhivelor Naționale, *Fond Parohia greco-catolică Petrani*, Dos 1, f. 148–149.

⁴ Vezi George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, volumul II, Ediția a II-a, Brașov, 1994, 837 p.; Virgil Popescu-Râmniceanu, *Istoria Mișcării Românești din Ardeal în anii 1848–1849*, București, Editura librăriei Stănciulescu, 1919, 311 p.; Silviu Dragomir, *Studii privitoare la revoluția românilor din Transilvania, în anii 1848–1849*, volumele I, II, III și V; Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, Editura științifică și enciclopedică, volumele I, II, București, 1982, 1274 p.; Liviu Maior, *1848–1849: Români și unguri în revoluție*, Editura Enciclopedică, București, 1998, 416 p.; Aurel Vaida *Revoluția de la 1848–1849 în nordul Transilvaniei*, Editura Academiei Române, București 1998, 411 p.

⁵ Amintirile colonelului Locusteanu publicate și adnotate de Radu Crutcescu, cu un comentariu de Ioan C. Filitti, București, 1933.

înalt“ se scria în circulară, și mai departe: „Apoi să vă feriți de toți amăgitorii, de toate hulele și vorbe vătămătoare împotriva preainălțatului nostru Împărat și Crai, altminterle tot cel ce va călca orânduiala aceasta de grabă și greu se va pedepsi, învățând una și poporeni voștri că zisele semne spre cea mai mare luare de samă va fi, fără nici o întârziere jos să le pună, arătându-se și fiind în toate cei mai ascultători și aplecați supuși și fii prea înalt Împăratului nostru Francisc Iosif, numai așa putem aștepta binecuvântarea de la preabunul Dumnezeu și fericire de la cei mai mari“⁶.

Era această circulară și o dispoziție de curmare a unei mode a unui *lux* nonconformist, adus de valurile ideologiei noi, pașoptiste, adoptate prea lesne, precum se vede, de preoțimea română, sensibilă și în acest sector habitual la noutate, la *înoire*. Și dacă tot vorbim de *înoire* să mai arătăm că tot nou era și suflul *dezuniversalizării* limbii oficiale a imperiului, firește în detrimentul latinei, germanei și maghiarei, uzitate până atunci în Transilvania. Mai permisiv ca înaintașii săi, tânărul monarh austriac, trecut prin experiența, cel puțin jenantă, a insucceselor în confruntarea cu națiunile imperiului său, se *îndură* să permită supușilor săi folosirea limbii materne în corespondența cu oficialitățile, drept pentru care, același episcop pomenit mai sus, emitea și în acest sens o circulară (10 septembrie 1849), grăbindu-se să-și informeze fiii sufletești despre amintita și *preagrațioasa* îngăduință împăratească, nu înainte de a fi dat una de liniștire a spiritelor (14 august 1849), trecând în revistă, în limbajul său profetico-premonitoriu, ceea ce de fapt se întâmplase, încercările de răsturnare a orânduielilor prin acte de violență⁷. (Vezi Anexa 2).

Dincolo de farmecul limbajului de epocă, încălțit, totuși și greu receptabil pentru celeritatea lectorului neexperimentat, instruit cel mai adesea prin studiul publicațiilor periodice, actele emise de cele două fețe bisericești, unul episcop și celălalt *director* de școli românești, vădesc în aceștia niște spirite echilibrate, gata să folosească orice posibilitate pentru a servi interesele lor naționale. Cei doi ajunseră la convingerea că *rigorile* revoluției maghiare, prin libertinajul lor iregular, dislocaseră echilibrul ambianței ordonatoare în care se mișca instituția eclezială în general, și că efectele acestei acțiuni se puteau revărsa, cu mai multă putere asupra bisericii românești, cunoscută prin propensiunea cezaro-crăiască a frunțașilor săi. Molcom și obedient episcopul român știa să-și *plece grumazul* în fața unei realități născute din împrejurări sedicioase, fără a abdica de la postura de „*servitor*“ al cauzei propriului popor, având de partea sa și sprijinul lui Iosif Papp Szilágyi care, așa cum am spus, îl va urma în scaunul episcopesc orădean.

Până atunci, însă, acesta din urmă revine și el, tot din postura de director al școlilor românești din imperiu, la 26 septembrie 1849, deci la mai bine de o lună după înfrângerea armatelor revoluționare maghiare, cu o nouă circulară în chestiunea școlilor românești (Vezi anexa 3). Asemenea celor spuse în cea din 5 februarie 1849,

⁶ Direcția Generală Bihor a Arhivelor Naționale, *Fond Parohia greco-catolică Petrani*, Dos. I, f. 151.

⁷ *Ibidem*, f. 150–151; vezi și Iacob Radu, *Istoria diecezei române unite a Orăzii Mari 1777–1927* Oradea, Tipografia „Ateneul“, Societate Anonimă, Oradea 1932, p. 127.

în această circulară Iosif Papp Szilágyi se prevalează de vremurile înnoitoare, aduse de victoria armatelor ruso-austriece și de „recentă“ constituție austriacă, socotite de autor ca o binefacere dumnezeiască, trimisă românilor prin grația „răgulosului“ împărat Francisc Iosif I. Recuzita pentru îndemnul la deschiderea școlilor românești în mediul rural e aceeași: acestea sunt cerute de redeșteptarea naționalității române, care impune efectuarea unor preliminarilor – recenzarea copiilor de vârstă școlară, mobilizarea eforturilor materiale ale comunității din care aceștia provin, întocmirea unor liste cu necesitățile de manuale școlare, și apoi ridicarea, acolo unde acestea nu există, a unor edificii școlare potrivite.

E lesne de înțeles că înaltul dregător imperial va sprijini acțiunea preconizată, pornită, în ceea ce-l privea, și din resorturi mai intime, de ordin romantico-sentimental, ce țineau de luminismul târziu al acelei perioade, care presupunea îndemnuri activiste și neodihnă națională. „În mâna voastră, fraților“ – se arăta în circulara din 26 septembrie 1849, „e pusă starea națiunii, ca un talant de care vom răspunde lumii și lui Dumnezeu. Deci la lucru, fraților, cu toată virtutea! Avem destul timp a odihni în mormânt! Faceți ca lucrurile noastre cele bune și mulțămirea națiunii să ne petreacă în cealaltă viață“⁸. Pe de altă parte, întrecându-se, parcă, pe sine, episcopul Vasile Erdelyi își pregătea credincioșii pentru receptarea adevărilor amintitei constituții, prin circulare explicative către protopopii din dieceza sa. Într-una din acestea, din 20 decembrie 1849, el explică, în mod optimist, toate promisiunile împărătești, rămase mai târziu, precum se știe „literă moartă“ și apoi abolite pe față, și anume acelea că va menține independența provinciilor monarhiei, deci și aceea a Transilvaniei față de Ungaria, că va asigura bunăstarea fiecărei națiuni, întărindu-i „naționalitatea“ și cultivându-i limba, că va facilita accesul tuturor cetățenilor, fără deosebire de etnie, la toate dregătoriile statale, în funcție de pregătire și calificare, că va desființa obligațiile urbariale, adică iobăgești, („care până acuma așa de tare apasă umerele cele îngreotate a sătenilor“) și, în fine, că va acorda o „libertate dreaptă... fiecărui cuvenit“, instituind, astfel, o „adevărată frățietate în societate“ (vezi anexa 4). Cerea, apoi, ca aceste promisiuni să fie popularizate de către preoți duminica la slujbă, deci de la amvon. Indirect aceasta însemna un îndemn pentru preoțime de a face politică, și anume cea „oficială“, a „Casei Austriei“, cum se exprima episcopul⁹. Poate că preoții din subordinea sa au luat ordinul sau „dojana“ părintească *stricto-sensu*, și vor fi depășit, în lunile care au urmat, măsura, căci peste doar șase luni, la 19 iunie 1850, episcopul revenea cu o nouă circulară, de astă dată restrictivă. Acum el își îndemna supușii să nu mai întreprindă „niceuna publicare politică din Cathedra (amvon n.n.) în Sănteles Beserici“, precizând că toate „trebile civile“ vor fi făcute publice, adică aduse la cunoștința enoriașilor, numai după oficierea serviciului religios, în afara bisericii și în fața autorităților publice¹⁰ (vezi anexa 5). Această „petulanță“ episcopescă, atâta câtă rezultă din gesturile contradictorii ale lui Vasile Erdelyi, îi va fi făcut pe unii dintre conaționalii săi să nu aibă deplină

⁸ Ibidem, *Fond Protopopiatul greco-catolic Beiuș*, Dos. 13, f. 46.

⁹ Ibidem, f. 37.

¹⁰ Ibidem, *Fond Parohia greco-catolică Petrani*, Dos 1, f. 157.

încredere în el. Mediile religioase ca și cele oficiale politice puteau să-l suspicioneze acum de infidelitate față de interesele enoriașilor pe care-i păstorea, și față de dinastia austriacă, de vreme ce pe timpul revoluției manifestase o oarecare obediență față de guvernul kosuthist.

Această atitudine era, însă, explicabilă, într-un teritoriu unde derularea evenimentelor o impuneau, dacă se dorea salvarea a însăși statutului episcopesc și a averilor de care dispunea episcopia, atât de utile pentru înfăptuirea marilor activități național-caritabile.

Spre a înlătura orice bănuială asupra parcursului activității sale arhieresti, de acum trecut de un deceniu, episcopul orădean cerea protopopilor și preoților din subordinea sa, la 6 noiembrie 1849, printr-o nouă și amplă circulară, să-i trimită un „testimoniu în limba latină“, din care să rezulte că pe timpul revoluției maghiare el a fost tot timpul credincios monarhiei legitime a imperiului¹¹ (vezi anexa 6). Pentru a obține „testimoniul“ el arată că numai silit de împrejurări a vestit enoriașilor săi poruncile și „rânduielele“ guvernului unguresc, căutând să salveze ce se mai putea salva în dieceza sa, într-o vreme în care în alte părți bisericile românești erau devastate, iar preoții judecați sumar și spânzurați. De asemenea, mai arată Erdelyi, el și-a îndemnat mereu fiii sufletești să respecte monarhia „legiuită“, oprind popularizarea, de la amvonul bisericilor din episcopia sa, a unirii Transilvaniei cu Ungaria, înfăptuită de kosuthiști, precum și alte măsuri antidinastice luate de aceștia.

Loialitatea românilor față de monarhie, se scrie în circulara episcopului orădean, s-a manifestat prin faptul că în nici o parohie a diecezei de Oradea Mare n-au avut loc acțiuni antidinastice și chiar dacă s-au popularizat unele măsuri ale guvernului maghiar, s-a cerut mereu enoriașilor să rămână fideli monarhului legitim al Imperiului. Și pentru că am pomenit de popularizarea unor dispoziții ale guvernului maghiar, să amintim una dintre acestea. Ea a fost făcută printr-o circulară a Episcopiei greco-catolice de Oradea, emisă în limba maghiară, la 1 iunie 1848 de către vicarul episcopesc, canonicul Ioan Boia. În aceasta se vorbește despre necesitatea catehizării tineretului de către preoți, în scopul îmbunătățirii generale a stării morale a societății, precizându-se că „până când societatea va reuși să rezolve problema școlii, construind locașuri în care să se studieze, în sarcina și în scopul domniilor voastre (a preoților n.n.) cade educarea tineretului în spirit religios“¹². Scurta circulară a lui Ioan Boia era însoțită de o copie, tot în limba maghiară, a unei dispoziții a Ministerului de interne din guvernul lui Kossuth, emisă la 20 mai 1848. Acesta din urmă, așa cum rezultă din dispoziție, părea în acel moment stăpân pe situație și dornic de liniștire a sediziozităților, pentru a-și putea consolida opera reformistă și a integra în molohul „statului național maghiar“ teritoriile alipite Ungariei.

Mai rezultă, din acea dispoziție, că guvernul maghiar viza constituirea unei armate de tip napoleonian, capabilă să se susțină *pe sine și prin sine*, în fapt să fie întreținută de către cei pe teritoriul cărora se disloca, atunci când se iveau tulburări sociale. Dar ostașii armatei maghiare, spre deosebire de cei a lui Napoleon, care

¹¹ Ibidem, *Fond Protopopiatul greco-catolic Beiuș*, Dos. 13, f. 63.

¹² Ibidem, *Fond Parohia greco-catolică Petrani*, Dos. 1, f. 143.

operau în țări străine, urmau să-și afle întrebuințare împotriva propriilor concetățeni, obligați să-i hrănească și să-i echipeze, așa cum „sunau“ prevederile dispoziției mai sus amintite, trimise ierarhilor români spre a o populariza de la *amvon*.

„Instruirea armatei necesită cheltuieli mari“, se arată în dispoziția amintită. „Acestea sporesc considerabil dacă, din motive de disciplină, se justifică mutarea soldaților dintr-un loc în altul. Obligația guvernului este pe de o parte de a scuti populația civilă de suportarea unor asemenea poveri, iar pe de altă parte a face simțită greutatea pedepsei nu numai de cei care au contravenit legii, ci și de către aceia care trebuiau să vegheze la respectarea ei, știut fiind faptul că a veghea liniștea publică și a întreține starea de curaj și vitejie este o datorie sfântă a fiecărui patriot.“ În consecință „se arată în dispoziția Ministerului de interne,“ dispun următoarele:

1. Cheltuielile legate de hrana, transportul și solda soldaților din rândul trupelor însărcinate cu restabilirea liniștii publice sunt suportate de cei găsiți vinovați și condamnați conform legilor în vigoare.

2. În caz că avutul acestora nu acoperă cheltuielile sus amintite, și din cercetări reiese că faptele vinovatului ar fi putut fi oprite de opinia publică, de populația localității, dar acest lucru nu s-a realizat datorită lipsei de conducere a acesteia din urmă, atunci suma rămasă neacoperită de averea vinovatului, va fi suportată de toți cetățenii localității.

Încazuri de felul acesta sunteți obligați de a acționa conforma celor de mai sus. Acestea sunt măsuri severe, dar absolut obligatorii în situația în care se află patria noastră“, se mai spunea în dispoziție. Iar în încheiere: „În vederea evitării situațiilor de necunoaștere a dispoziției, ea se va afișa în cele mai circulate locuri publice, iar domniile voastre veți aduce de la amvon, la cunoștința enoriașilor, atât conținutul cât și necesitatea și urmările sale. Budapesta, la 20 mai 1848. Ministerul de Interne“¹³.

Felul în care este redactată această dispoziție vedește, dincolo de masca legalismului ei modern, intenția de a reprima orice răzvrătire împotriva măsurilor luate de guvernul kosuthist. Românii se vor ridica împotriva politicii acestuia din urmă, nemulțumiți fiind în primul rând de nerecunoașterea lor ca națiune, și apoi de unirea Transilvaniei cu Ungaria. Cele două tabere vor lupta pe viață și pe moarte între ele, iar rezultatul va fi pierderea a mii și mii de vieți omenești și distrugerea a numeroase bunuri materiale¹⁴.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ După aprecierea unui colaborator al revistei „Sudslaviche Zeitung“ (nr. 6 din 1850) în timpul luptelor din anii 1848–1849 au murit „40.000 de români, iar pagubele materiale ale poporului român din Transilvania ar totaliza 29.260.000 de florini. Socotind că n-a fost niciun sat românesc din Ardeal din care să nu fi fost uciși 10–12 locuitori (în Ardealul de atunci existau 2400 de sate românești n.n.) apoi pe cei căzuți în diferite lupte, care nu pot fi mai puțin de 8 până la 10, ajungem ușor la 30–40.000“. Vicecolonelul Ioan Czeecz, un român renegat, comandant din subordinea generalului Iosif Bem, arată, de asemenea, că „răscoala românilor a costat Ardealul 300 de sate arse, 12 orașe distruse, 40.000 de valahi morți; au murit probabil“, mai adaugă Czeecz, „cam tot atâția unguri“ (V. Popescu-Râmniceanu, *Istoria mișcării românești din Ardeal în anii 1848 și 1849, după Părți alese din istoria Transilvaniei de George Barițiu*, București 1919, p. 41; Blaga Mihoc, *Insinuarea falsului istoriografic*, Biblioteca revistei Familia, Oradea, 1996, p. 97).

ANEXA 1

Onoraților în Cristos Frați, Protopopilor și parohiilor românești a Diecezei Oradiei Mari și Muncaciului, care se cuprind în districtul literal al Oradiei.

Precum v-am făcut fiduință (încredințare n.n.) prin circulariul mai dinainte, cuvântul către poporul român spre ființarea și înflorirea școlilor românești, aci % alăturat, vi-l trimit; dea Dumnezeu ca cuvântul acest îndemnător să aducă doritul rod, înflorirea și cinstea, ba și fericirea națiunii noastre; despre acesta cum că viitorimea mai fericită a națiunii noastre de la cultura intelectuală și morală a poporului român de tot atârnă, precum io (eu n.n.) așa cred că și frațiile voastre sunteți învinși (convinși n.n.) și cum că noi preoții, cu nimic nu putem mai bine folosi națiunii decât prin mijlocirea învățaturii scolastice: – io mi-am prepus, cu ajutorul lui Dumnezeu acest privilegiu a-l întrebuința, ca să mă pot mângâia la apusul acestei vieți, că am viețuit sângelui meu națiunei; Fraților, au sosit timpul când nu putem mai mult căuta la soarta noastră cu mâni implecate, ci D-zeu, prin împrejurări, ne îndeamnă să ne fie milă de națiune și cu toată virtutea să ne apucăm de lucru, de lucru a(l) căruia rod este nesmintit, adică de educația poporului și de luminarea lui; cu aceasta au început toate națiunile fericirea sa; de aci atârnă cinstea noastră, și vrednicia de confidența poporului, doară Dumnezeu ne va da spre acest scop mai multe mijlociri decât până acum am avut. *Preparandia* care s-a deschis în anul acesta ne dă speranța de învățători buni; Știu bine, fraților, și împiedicările carele ne stau împotrivă, dar cu ajutorul lui D-zeu toate le vom învinge, numai împrumutată voință și statornicie trebuie; io nu mă îndoiesc cum că frațiile voastre mă veți ajuta întru această întreprindere de la care și mântuirea sufletelor și înflorirea Besericii noastre atârnă. Dumnezeu să binecuvânteze începutul și darul lui să fie cu noi. Dat în Oradea Mare, în 5 febr. 1849. A Sfinților Voastre în Christos frate, Iosif Selegianu, prep. canonic și Director a (1) Școalelor românești.

Poporului român carele este în Episcopia Oradiei Mari și a Muncaciului de la Dumnezeu binecuvântare iubiților Români. Fiind întărit prin ocârmuirea Țării de Director a (1) Școalelor românești, mult mă bucur cu sufletul meu că mi-au dat bunul D-zeu cel mai bun prilej prin care Vouă, Românilor, fraților mei, Sângelui meu, și nației mele pot sluji. Și măcar o rază de lumină o ațâța în mintea voastră spre mijlocirea fericirii voastre și cinstea, și cinstea (sic?) națiunii române. Sute de ani au trecut de când neamul românesc, ca cum n-am fi noi Românii de acum nepoții vestiților oarecând Roman (i), cari pentru înțelepciunea știința și virtuțile (lor) au fost cinstiți de toate limbile pământului, doarme un somn adânc și nedeșteptat se luptă cu năcazurile de toate zilele; adică românul se vede că n-are altă și mai înaltă grijă de fericire, decât să câștige hrana de toate zilele, care și dobitoarele și păsările

și toate fapăturile lui D-zeu o au; dar omul, făptura lui D-zeu cea mai aleasă, e chemat spre mai mult decât să se hrănească din zi în zi, năcăjindu-se cu greutățile zilei; mai înaltă e chemarea omului; el e zidit să cunoască adevărul, el e zidit să fie drept și cinstit și aci pre pământ, încât e cu puțință, tot mai fericit. Omul e chemat să cunoască toate, să știe toate de la Dumnezeu până la făptura cea mai de pe urmă, și să nu fie orb, ci luminat, înțelept de a întrebuița toate fapăturile lui Dumnezeu, spre a sa fericire; deșteaptă-te, dar, române! Stârnește-te din adâncul somn în care și acumai încă zaci! Înțelege cum că Dumnezeu te-au chemat pre tine la înțelepciune, știință și fericire; caută împrejur, la alte neamuri și limbi, cu care împreună locuiești pre pământul acesta, cum sunt cele mai luminate, mai învățate, pentru că sunt și mai puternice, mai fericite și mai cinstite decât tu, Române! Deșteaptă-te și înțelege că și tu ești om, asemenea ca alți oameni și ție ți-au dat Dumnezeu minte și tu poți fi luminat, învățat, înțelept, cinstit, fericit. – Numele care-l porți, „Române“, e strălucit, arată-te că ești vrednic să te numești Român, cu înțelepciune și știința cu care au strălucit strămoșii noștri – Spre acesta te îndeamnă pre tine Dumnezeu, și cu împrejurările, carele Dumnezeu le întocmește și le ocârmuiește spre deșteptarea ta, Dumnezeu au căutat din Scaunul cel înalt la mișelătatea (în sens de sărăcie n.n) ta Române! Din iobagiu te-ai făcut om slobod ca domnul; acumai tu nu-ți lucrî pământul pre seama altuia, fără pre hrana ta și casnicilor tăi; acumai nu adapi tu pământul cu sudorile cari, lucrând, curgea(u) de pre fața ta pre pământ, spre rodire altuia, fără ție; tu ești domn și stăpân pământului și averilor tale, nici dai zeciuială sau dișmă; acumai, nevinovat și neascultat, nime nu te poate judeca, pedepsi, tu toate drepturile le ai, ca măcar care domn și nemeș, sau nobil; din pruncul tău, române, poate fi Szolga-Birou, Vizișpan, Ministru, Căpitan, Oberster, General, nu-i vreo cinste în țară la care să nu se poată înălța pruncul tău, numai să fie harnic; fă-l, dar harnic, ca să fie fericit și să-și fericească neamul său. Schoală (Școală n.n), dară, să fie în tot satul, la Schoală să trimită părinții pre pruncii săi, de la șase până la doisprezece ani, că până n-a fi Schoală în tot satul românesc, până nu vor fi toți românii învățați, tot hulit și batjocorit va fi neamul nostru românesc. Pre voi vă întreb io, Biraelor și Diregătorii satelor, cât de bine v-ar prinde învățătura în purtarea diregătoriei voastre, când aveți lucru cu varmegia (cu oficialitățile de la comitat n.n.) și cu tisturile varmegiei (funcționarii comitatului n.n.), carele legile țării și sobozenia care ați dobândit după lege vă vestește, și voi trebuie să le împliniți; care dară nu vrea să fie școală în sat și să-și învețe pruncul, ăla vrea ca noi românii să fim tot orbi, neînvățați, huliți și batjocoriți, care nu vrea să fie Schoală în sat, și să-și învețe pruncii, acela-i vrășmașul neamului românesc, ăla nu vrea fericirea noastră; câtă pagubă ați putea voi înconjura dacă ați avea învățătura? Și câtă dobândă ați putea câștiga prin învățătura? Adevărat, omul cel neînvățat este orb, și urmează orbiș sfatul altuia, care dacă e viclean îl păgubește și-l duce în primejdie, de multe ori și a vieții. – Schoală, dară să fie în tot satul și toți pruncii să-i trimiteti la Școală, ca barem pruncii voștri să ajungă acea fericire, care pentru neștiință voi nici o cunoașteți! – La aceasta vă îndatorește pre voi însuși Dumnezeu, precum S. Pavel Apostol mărturisește, în cartea sa către Efeseni așa scriind „Părinților! Creșteți pruncii voștri întru învățătură, și întru frica lui Dumnezeu“ că Dumnezeu dă prunci părinților ca pre niște mângâitori scumpi, îi încredințează grijii părinților; averea cea mai scumpă

sunt pruncii în mâna părinților, că ei sunt chipul și asemănarea lui Dumnezeu, carele chip a lui Dumnezeu curat și neîntinat trebuie să-l păzească părinții, ca să poată face samă cu dânșii în ziua judecării. O, înfricoșată zi a judecării! Atunci, în acea zi când va veni Dumnezeu cu Sfinții săi îngeri pre norii Cerului ca să judece lumea, atunci vor blăstâma pruncii pe părinți și maicile sale cele necredincioase, carele numai s-au desfătat născând prunci în lume, dar de creșterea lor, de învățătura lor nimeni nu s-au grijit, fără au lăsat să crească căinește, dobitocește, fără învățatură; Nu vă apăra pre voi, în ziua aceea înfricoșată nici sărăcia, nici alte pricini carele le aduceți voi înainte, când vă apărați că dați învățatură pruncilor, și nu-i trimiteți la Școală, că dacă flămânez pruncii voștri acasă, cu acea hrană măcar cât de puțină pot petrece și în Școală, dacă pruncii voștri sunt goi, neîmbrăcați, acasă și pre uliță, oare tot cu acele hăinișoare n-ar putea petrece în casa cea caldă a Școlai? Și dacă n-au pruncii voștri cele de lipsă îmbrăcăminte, oare nu voi sunteți de vină, părinților? Cari, au pentru lene, că nu vă place lucru, au averile carele le agonisiți le prădați pre băutură și alte cheltuieli nefolositoare, și trageți pâinea și hrana pruncilor voștri, îi lăsați goi și nu vi milă de ei? O, părinți dulci și maice dulce! Aduceți-Vă aminte că vă judecă Dumnezeu – dacă ați născut prunci în lume și le-ați dat viață trupească dați-le și sufletească, că n-ați născut voi prunci în lume numai să mănânce și să se hrănească ca dobitoacele, fără să fie oameni înțelepți, învățați, liniștiți și fericiți, – dacă ați născut prunci în lume, asudați și vă grijiți mai dintâi de îmbrăcăminte, hrana pruncilor voștri, ca să poată umbla la școală și ca să crească întru învățatură și înțelepciune, spre bucuria voastră, mângâierea voastră și sprijinirea bătrânețelor voastre; așa va rămâne numele vostru cinstit și neuitat și după moarte în fiii și fiicele voastre, și vor zice toți oamenii cei buni, binecuvântat părinte, binecuvântată maică, care au născut și au crescut atâți prunci buni, care sunt păvaza și liniștea neamului nostru român.

Iubiților mei Români, io știu cum că se vor afla mulți dintre voi cari cuvintele aceste Sante le vor primi în inimile sale și aceștia vor fi oamenii cei mai înțelepți, cari sunt gata toate a le jertfi pentru învățătura pruncilor săi, pentru că știu cum că întramintirea neamul românesc nu poate fi cinstit, nu poate fi fericit, dar vor fi alții cari nu socotesc nici la fericirea pruncilor, nici le pasă de cinstea și înflorirea neamului de D-zeu, ca nici unul să fie între voi așa împetrit la inimă, dar de s-ar afla așa oameni nebăgători de samă, voi diregătorii satelor să-i strâmtoriți și cu putere ca să trimită pruncii la Școală, și să plătească plata învățătorului. – Unde sunt diregătorii harnici, acela sat are rânduială bună și înfloreste. D-zeu au dat putere în mâna voastră, Birae și Diregătorii satelor. Strângeți-Vă la casa preotului și vă sfătuiți despre întemeierea, zidirea și ținerea școlai, hotărâți plata învățătorului precum a boariului, a văcariului, că mai prețuiți sunt pruncii voștri decât dobitoacele voastre și plătiți din banii satului, cari toți împreună trebuie să-i plătească și dacă veți împlini voi datorințele voastre, grija mea va fi mai încolo ca să căpătați învățători buni, care să nu tragă plata în zadar, ci să aveți bucurie în pruncii voștri, care se vor lumina, deștepta și înțelepți, spre fericirea lor, liniștea neamului, bucuria și mângâierea voastră. Darul lui D-zeu să fie cu voi cu toți. Dat în Oradea Mare, în 5 februarie 1849. Iosif Sălăgianu, m.p. canonic și Director al Școlilor românești.

(Direcția Generală a Arhivelor Naționale, *Fond Parohia greco-catolică Petrani*, Dos. 1, f. 148–149).

ANEXA 2

Amaților (Iubiților n.n.) în Cristos frați și fii, Deodată cu Majestatea Sa, Înălțatul împărat și rege al nostru Francisc Iosif, după înțelesul în 4-le martie an curg(ător) publicatului imperial așezământ toate în Țara aceasta locuitoare deschilinite națiuni, sub egala scutire și părtinire așezându-le, s-au îndurat a demanda (a cere n.n.) ca toți diregătorii magistrali și mai marii Comitatului plânsoarea și rugarea fieștecăruia supus în limba maicii sale a o primi, îndatoritori să se cunoască, că Președintele Comitatului Bihariei și Regescul Comisar Petru Iosa, în 1-lea (al) lunii și an(ului) curg(ător) au și publicat, vouă amaților în Cristos frați și fii, din îndemnul acel adevărat național și sincer simt de a fi îndatoriti mai vartos noi fraților a ne înainta literatura, cultiva limba, întări naționalitatea acuma recunoscută, vă las părintește îndatorindu-vă: ca pe cum voi, amaților în Cristos frați și fii protopopi și preoți toate cererile și rugările voastre de acum înainte la noi așternânde, numai cu limba noastră română să le propuneți, și matricolele să le duceți. Așa și pre poporeni voștri, amații în Cristos, credincioșii ai noștri fii, fără întârziere să-i înștiințați, că toate rugările și plânsurile lor, aici la noi îndreptânde în aceeași limbă ca a maicii lor totdeauna să le facă, cu litere slavone (chirilice n.n.) numai unii ca aceia care cu literele noastre române nu ar ști să scrie. Dat în Oradea Mare, la 10-le septembrie 1849. Binevoitoriu Vasilie m.p. Eppu. *Să se trimită orice cerere la Guvern în limba română* (s.a.);

Amaților în Hristos Frați și fii

Dumnezeu cel Atotputernic a cărei sfaturi necuprinse și căile chivernisirii neștiute și care dorul părinteștii sale bunătați spre cea mai mică a sa făptură încă în formă de izvor îl revarsă, s-au îndurat, din tronul său cel prea înalt împutinând zilele ispitelor de acum, după îndurarea sa cea nemăsurată, a căuta spre mult amărătul popor a patriei, cercetate cu pedepse pline de mișelătate, cari niște desmântători (amăgitori n.n.) cu sufletul rău spre noi le-au adus, și soarta aceea grea a fiilor săi, pe cari de mult iubitul Împărat, Părintele lor, pus de locuitoriu pe acest pământ, niște înșelători fățarnici, su(b) pretextul interesului comun, însetate din interesul personal al său lucrători îi lipsiră, grațioase a o ușura. Însă întări El mâinile împăraților puși de locuitori peste fii lui Adam cei esulați (alungați, pedepsiți n.n.) în timpul esulării acestei pământești, și care trebuie să împărtaşească până când va ține cursul acesta pământesc, că este cursul essulației, sau depărtării de al nostru făcătoriu, pentru aceea de la Dumnezeu li s-au dat putere și tărie de la cel prea înalt... Încât I.H. întăriră mâinile lor, ca din interesul personal în contra lor răsculații ațâțatori, care milioane de popoare, prin fără de măsură pre înălțiază și pentru aceea ne înființiabele ideii a libertatei, egalității și frățietatei ațâțate, pre părtinirea întreprinderii lor vrednici de ocară, în contra dignității omenești, ca mijloace întrebuiințându-le pentru a întemeia o fericire nălcitoare în contra Împăratului și Craiului lor, cu profanare și cu vătămare și celor mai sfinte lucruri încă se răscurară, să-i îndrepte, să-i înfrâneze și puterea lor în scurt timp să o nimicească, fără pre neamuri care prin atâtea desmântări (amăgiri n.n.) și artificioase atentate, înșelați fiind spre calea rătăcirii, se depărtară și spre frângerea credinței, care cătră Casa Austriacă de atâtea

sute de ani glorioasă fiind, că numai cu nedrept defăimată domnitoare o au arătat cu putere silită la calea ascultării, care pe cum se zice la S. Mat, 4. este mai plăcută înaintea Domnului decât jertfa, să le aducă.

Și cu adevărat, pre înalt domnitorul Francisc Iosif Împăratul și Craiul nostru i s-au dat, cu ajutorul lui Dumnezeu, ca din îndemnul păstrării drepturilor și eși de la Dumnezeu date, ba din simțul datorinței Sfinte, prin razemul puterii armate a Împăratului Rusiilor, turbată pace și liniște în țara noastră la cea mai jalnică mișelătate adusă, iară să o restatornicească, securitatea vieții și averii să întemeieze și toate legăturile Societății în firească și nevătămată a lor întregime să le întărească. Iară de aceea se îndură prea Înălțatul Împărat și Craiul nostru grațioase, după ce respectivele rânduielei a fostei ocârmuiri revoluționare le-ar fi nimicit, iarăși deschizând porțile îndurării și grației pe toți aceia care, prin puterea aceea cu nedrept usurpată, a se răscula s-au silit, fiind întru aminte pașnici cetățeni locuitori și credincioși supuși, iarăși îndată părinteștii sale grații a-i împărtăși, cum întorcându-se de la calea rătăcirii, cu statornică aplecare (homagiu) și nemișcată credință, sunt gate precum pe noi toți și până acuma a fi fost cu bucurie înțeleg a se lipsi, și a ține de Cesaro Împărătescul tron și Casa domnitoare austriacă.

Drept aceea, iubiților în Hristos frați și fii, și până ce mai deosebite rânduielei vi s-ar da, acuma încă în conștiința sufletului, cu părintească severitate vă îndatorez ca, din rânduiala preaputernicului Dumnezeu, fără a cui voie și știre nici un păr nu cade de pre capul vostru, în a cărui mână se cumpănă soarta popoarelor, și inima împăraților să îndrepteze stările aceste dimprejur, mai îmbucurătoare, fiind că, spre o mai adevărată fericire sunt îndreptate, cu o inimă înfocată și sincer simț de bucurie îmbrășoșându-le, pe cum voi iubiților întru Hristos frați și fii, cătră prea înaltu Apostolicesc Împărat și Crai Francisc Iosif, cu sinceră aplecare, nemișcată credință, statornică ascultare și firesc amor, totdeauna să vă purtați; așa și spre paza sufletească a voastră, amaților frați în Hristos, încredințatele drept credincioasa turmă, pe cum în învățăturile de obște, așa și în conversațiunile private, nicidecum nu încetați a-i trezi, deștepta, înfoca și întări, ca cătră prea înaltul Împărat și Crai Francisc Iosif luând voie, porunci rânduielei totdeauna prin cel mai deschilinit mod să-și arate aplecare, supunere- ascultare și către grațioasa domnitoare Casă Austriacă cu cea mai mare credință să fie, și să nu se lase ca prin mișcări amăgitoare să se înșele cumva.

Învățați ca precum zice S. Apostol în Carte către Rom. 13.1, tot sufletul să fie ascultător de putere mai înaltă, că nu este putere numai de la Dumnezeu și care este de la Domnul este întemeiată, care doară se împotrivește puterii, rânduielei, domnului se împotrivesc, pedeapsă își agonisesc, fiindcă domnitorii nu și pre acele bune, fără acele rele fapte temere sunt servi lui Dumnezeu spre bine, dară de cumva faci rău, teme-te că nu fără cauză poartă sabie.

Servul Domnului este Împăratul spre izbândă celui rău. Drept aceea, fi-ți ascultători, nu numai din frică, fără din cunoștința sufletului. Pentru aceea dați și dați ziua, că sunt servii lui Dumnezeu și că aceea servesc și S. Petru (Cartea cap. 2.13 și celelalte) zice „Ascultați de fieștece făptură omenească pentru Dumnezeu și

de Împăratul cu cel mai înalt, au de povătuitori ca de la el trimiși spre izbândă a celui rău și lauda celui bun, fiindcă aceasta este voie lui Dumnezeu, pre împăratul să-l cinstiți.“ Îndatorindu-Vă mai încolo, amaților în Christos frați și fii, sub Sânta legătură a Salutarei, ascultați ca de acuma înainte pre grațiosul Împărat și Crai Francisc Iosif, pre înaltul nume precum în Sânta Liturghie așa și în fiecă altele privilegii întrebuințătoare, Santele liturghiești rugăciuni, a-l pomeni. Sânteți îndatorați să vă recunoașteți, precum și în ce din toată dumnica, au sărbătoare îndată în Sfânta Liturghie, dare de mulțumită pentru întârita pace lui Dumnezeu să faceți, ca cu cât mai de rând și pretutindene să se întâmple vă îndatorez, amaților în Christos frați și fii protopopi, ca aceste litere pastorale îndată și subordonaților D. preoți districtuali să le împărtășiți; fără de aceea, în toate rugăciunile pentru acest Domnitor, care naționalitate, Sântă religie și toate drepturile noastre cele firești, în nevătămata lor întregime păstrându-le, din zi în zi la mai mare înflorire a le aduce, se va îndura, îndelungată viață pașnică și fericită domnire la tronul îndurărilor cugetul să vă aredicați, fără de aceea și pe poporeni, duminica cea dintâie, îndată ce veți căpăta această a noastră pastorală, în Beserică le veți ceti, Sânta să-i îndatorați ca, pe cum zice S. Pavel, în 2-a carte către Timoth 2.1, să se roage și să se îngereze pentru toți oamenii și mai înainte pentru Împărați și Domnitori, ca așa pașnică, lină viață să viețuiască în toată pietatea (evlavie) și curățenia, că aceasta este bună și bineplăcută înaintea mântuitorului nostru amin.

Între celelalte, împărtășindu-Vă arhipăstoreasca binecuvântare, rămân în Oradea Mare, în 14 august 1849 (Carte Pastorală în Christos părinte Vasile m.p. Eppu. Preoții să poarte veșmântul Statului său, adecă reverenda în adunări publice).

Direcția Generală Bihor a Arhivelor Naționale, *Fond Parohia greco-catolică Petrani*, Dos. 1, f. 150–151).

ANEXA 3

Mult Onorate Domnule Vice Arhidiacon și a școalelor Inspector

Dat-au Dumnezeu, după nemărginită îndurare către poporul sau prea Înălțatul și preabunul Monarh legiuit Francisc Iosif întâiu, cu învingătoarele sale arme dorită de toți pace să o restatormicească – așadară, cu inima liniștită putând iarăși împlini a noastre datorințe, căroră păstorul griiei noastre sufletești încredințat, spre a mijloci mântuirea sufletului și cultura lui morală, aceasta mai vârtos atârând de la învățătura școlară, prin care scopului său răspunzătoare putem crește o generație spre cinstea națiunei care fidelitatea către legiuitul său Monarh să o păstreze în inima sa. Aceasta fără nici, o întârziere voind a o aduce în viață, și cât se va putea mai înflorită stare; de aceea mai vârtos, ca Constituția Imperială de Înaltul și prea bunul Monarh, cu asigurarea tuturor naționalităților dată, deschide și națiunii române calea de mai mare fericire, vază și strălucire, cărei spre această hărnicie în școale trebuie să se

pregătescă cu aprobate și, împreună în voință a Cesaro Regescului mai mare Comisariu din ziua de astăzi mie în scris dată, prin această carte voiesc și ordonez, ca în școalele poporului românesc, în 15 sau mai sus 20 octombrie curgătorului an, învățătură să se înceapă, aceasta să se vestească poporului român în toate Bisericile, deșteptându-l despre darul lui Dumnezeu, carele s-au dat națiunii noastre prin guvernul Împărătesc și constituție prin care e asigurată existența noastră națională, mai fericită soartă, și înflorirea ei, îndemnându-l ca să se deștepte din adâncul somn, că au înviat româna naționalitate, prin dreptatea prea bunului Împărat, ziceți, dară, poporului român, ca să fie mulțumitor lui Dumnezeu pentru atât dar și să se nevoiască a se face harnic de a putea folosi bunătățile și drepturile prin noua Constituție date. Acum dară tot românul să învețe. Școala să se întemeieze, unde nu este casă de școală să se adune poporul și împreună cu Preoții să se sfătuiască și să mijlocească lor Casa de învățătură; pruncii toți să umble la școală; poporul să ajute pre Învățător și să-i dea îndemn de a răspunde diregătoriei sale, toți pruncii să se conscrie, și conscripția umblătorilor sau îndatoririlor de a umbla la școală până în capătul lunii noiembrie acestei Direcții să se trimită, cu relație cum s-au împlinit această ordonațiune și unde nu s-au înființat pentru ce împedecări și cauze?

Iubiților în Cristos frați preoți! Nu mă îndoesc despre zelul și înfierbințeala cătră asupra din veacuri, dar acuma liberă națiune; știți bine că poporul român n-are alți povățuitori și patroni decât pre preoții săi; în mâna voastră, fraților, e pusă starea națiunii ca un talant, de care vom răspunde lumii și lui Dumnezeu. Deci la lucru, fraților, cu toată virtutea! Avem destul timp a odihni în mormânt! Faceți ca lucrurile noastre cele bune și mulțămirea națiunii să ne petreacă în cealaltă viață. Despre cărțile școlastice am făcut pași la Tipografia din Buda ca să se trimită. Deci fieștecare Vice Arhidiacon din Districtul său, însemnarea cărților carele se poftesc, pe lângă asigurarea prețului, mai curând aici să o trimită. Întru altele cu frățești simțiri rămân în Oradea Mare, în 26 septembrie 1849. A(l) frăției Tale, frate în Cristos Iosif Szilágyi, canonic, al Școalelor Director.

(Direcția Generală Bihor a Arhivelor Naționale. *Fond Protopopiatul greco-catolic Beiuș*, Dos. 13, f. 46).

ANEXA 4

Amaților în Cristos Frați și Fii,

Dat aici, sub %, în urma mai înaltei porunci alăturate, „Constituția“ care pre Înălțatului și preabunului Împărat și Rege al nostru Francisc Iosif I, din adevărată părintească sa animă și voie de a întemeia și statornici adevărata fericire și binele de comun a(l) tuturor supușilor săi în 4 martie a.c. dată afară și acuma pretutindenea publicândă, veți putea înțelege cumcă maiestatea sa, neclătită voie și propunere are de a susține independența provinciilor monarhiei de una alta, de a asigura starea de

bine a fieșcării Națiunii, și a-i întări Naționalitatea și a limbii cultivare a o înainta: mai încolo de a întinde fiecărui supus toate mijloacele de a putea fi părtaş drepturilor asigurate tuturor, de a putea ajunge la cele mai înalte direcătorii a(le) statului, de cumva se va găsi destul a fi calificat, cu un cuvânt a funda egalitate, a-și mântui supușii săi de toate greotățile urbariale, care până acuma așa de tare apasă umerele cele îngreotate de asuprări a sătenilor, de a le da libertate dreaptă, libertate fiecărui cuvenit și prin asemenea principii îmbucurătoare, a funda adevărata frățietate, drept aceea se lasă Frățiilor Voastre, că îndată cum veți căpăta aceasta a noastră carte cu constituția alată (alături, împreună n.n.), încă dintâia Duminică dați laudă lui Dumnezeu, începând cu „Împărate Ceresc“, cu cea mai mare solemnitate zicând S. Liturghie, să țineți cuvântare cuprinderii Instituției Cuvenită, această mare bunătate arătând-o poporenilor dată de la Majestatea Sa, prin care să-i numiți și întăriți în adevărata credință și fidelitate către prea glorioasa Casă Domnitoare Austriacă, în toate Stările, împrejur arătând toate Duminicele și Sărbătorile mai de multe ori, cetindu-le toată Constituția, prin părți și învățându-i, precum în cuvântări publice, așa și (în) întâmpinări private, și luminându-i despre această grație a prea bunului Părinte Împărat, ca așa fericirea prin majestatea sa fierbinte dorită, și cu neclătită voie asigurată, toate popoarele a unitei și unei monarhii să poată gusta și costa (să rămână, să țină n.n.) în toate zilele vieții lor.

Între altele Arhipăstoreasca binecuvântare împărtaşim, în Oradea Mare, în 20 decembrie 1849, în Hristos Părinte, Vasile Eppu.

(Direcția Generală Bihor a Arhivelor Naționale, *Fond Protopopiatul greco-catolic Beiuș*, Dos. 13, f. 57).

ANEXA 5

Amatilor în Cristos frați și fii,

În înțelesul Înștiințării, de la locul mai înalt făcută, de acuma înainte nice una publicare politică din Cathedră (amvon n.n.) în Santele Biserici nu va fi făcândă, numai atuncea când, spre aceea, de la cârma Diecezană veți căpăta facultate și invitație, (îndemn n.n.) fără trebile civile se vor publica prin cârma civilă, în S. Duminică și sărbători, după Santa Liturgie, înaintea Bisericii, afară, unde și parohul local, de față fiind, toate rânduielile mai înalte să le explice poporului în limba aceluia și clarificieze, învățându-l că fidelitatea sa către Preabunul Împărat și ascultare și supunere către direcătorii împărătești, totdeauna nevătămată să o păstreze, ce frățiile Voastre, spre bunul comun și interesul înaltei dinastii, în tot timpul a o face să vă străduiți, numai așa făcător.

Dat în Oradea Mare, în 19 iunie 1850, binevoitor Vasile m.p. Eppu. (Direcția Generală Bihor a Arhivelor Naționale, *Fond Parohia greco-catolică Petrani*, Dos. 1, f. 157).

ANEXA 6

Prea iubiților în Cristos frați și fii!

Marturi îmi sunteți voi cu poporul (poporul n.n.) cum că de când mă au înălțat pronia Dumnezeiască din necuprinsul spațiu la acest scaun episcopesc, toată silința au fost ținută spre mai mare fericire și bunăstarea voastră, spre înflorirea Diecezelui (episcopiei n.n.) și rodia lui în mai multe rânduri, în tot anul, necruțând speșele, am alergat la Înaltul Tron Împărătesc spre apărarea religiei și a drepturilor noastre, și spre mijlocirea acelora prea înduratei rezoluții și bunătați, carele de prea bun Împăratul s-au împărțit Diocesului, pentru carele, cu deschilinită credință și mulțămire eram datori Tronului. Am vizitat, așisderea, necruțând speșele, cea mai mare parte a Diecezelui, învățând poporul în calea mântuirii și deschilinit fidelitatea către Înălțatul și bunul Împărat, la care și în Sinodul din luna lui August și Octomvrie a anului trecut, cu însuflețire vă am îndemnat, pre cât și sub nefericitele turburări a(le) revoluției, de câte ori am avut privilegiu a mă întâlni cu voi, totdeauna am mărturisit fidelitatea noastră către legiuitul monarh și condamnarea rebelului. Dară, deodată, bine știți, fraților și fiilor, cum partide revoluționară, ajungând la putere, ca cu silă să domnească preste noi, a cărei robi, de toată libertatea despoiați eram, cu toată revoluția, precum pre voi, așa pre poporul încredințat cu amenințarea morții vă sili la împlinirea rânduielilor ei, împotriva cunoștinței și a fidelității voastre, și știți bine voi însuși până și a mea, a episcopului Vostu, pentru că și eu eram silit a vesti poruncele ei, ce cu cea mai mare durere mărturiseam înaintea voastră, ca să știți pentru că ce făceam din silă făceam, ca să nu v-o primiți în faptele mele. Eram, fraților și fiilor, de multe ori în cugete de a mă împotrivi și viața mea a o jertfi, dară făcând sama cu stările împrejurării, pentru că rezistența ar putea avea înfiorătoare urmări pentru voi și pentru popor, pre cât și vecinul Ardeal, unde poporul Român fără milă se ucidea, preoți spânzura, bisericile risipea, nu am putut să mă împotrivesc, ca nu atât a mea, ci a voastră și a poporului viață să o cruț, pentru aceea, cu îndurarea lui Dumnezeu, am scăpat de tot răul.

Acum, dară, trecând viforul resbelului, trebuind să mă dezvinovățesc și eu despre portarea mea su(b) timpul revoluției și să se (sic!) dezvinovățesc Diecezul meu, iară voi fiind mărturisitorii faptelor mele, pre omenia voastră preotească și acea iubire cu care după cunoștințe trebuie să fiți către Episcopul vostu, vă provocai ca fieștecare V(ice) Arhidiacon cu preoții Districtului, să-mi dați Testimoniu în limba latină, pentru precum totdeauna ați fost învinși (convinși n.n) despre a mea, către Înaltul Împărat, fidelitate, la care, precum cu prilejul vizitației canonice, așa la toate adunările și întâlnirile noastre și pre voi v-am îndemnat, așa su(b) timpul revoluției de câte ori silit v-am trimis rânduielile ministeriului, ați cunoscut silitul meu cuvânt către voi, și pentru aceea nu numai nu v-ați amintit împreună cu poporul încredințat, ci mai tare v-ați întărit în credința către legiuitul monarh, de mine cu tot privilegiul, cu cuviincioasă cinste și mulțămire pomenit. Afară de aceasta, nu numai nu v-am îndemnat sau pre voi sau pre popor, ca să vă scoțați împotriva legiuitului monarh, ci pre cel ce ar fi fost răpit, l-am oprit, iară pre Preoții care era(u) siliți a merge cu scolarea poporului i-am mântuit, precum și pre Învățători și Cantori. Cum că

fieștecările Protopop și Preot cu care, mai ales după declararea prin rezbellei (rebelii n.n.) unguri neatârnarea Țării, m-au înceluit (m-au atras n.n.) sau la mine au venit, i-am dat acel părintesc sfat: că precum neatârnarea Țării, carea nici cum în Biserica Catedrală și Parohială nu au lăsat a o vesti, așa nici altele orice porunci care ar veni de la minister împotriva Casei Austriei Domnitoare și noi din silă am trimis la voi, sau nici decât să nu le vestiți poporului vostru, sau de veți fi siliți a le face cunoscute, numai cu mare înțelepciune și cu băgare de seamă, după stările împrejur să le faceți cunoscute, pre popor ținându-l în credință neclintită către Împărat. Mai pe urmă să adeveriți ce ați pățit de la unguri, și să arătați cum că după rânduielele noastre de la Minister vorbe din frică vestite, nici într-o parohie răscoală în poporul Român mie și vouă încredințat, împotriva Înaltului Împărat, nicidecum s-au întâmplat. Ci eu, cu tot clerul și poporul nostru Român, am rămas și voi rămâne purure Împăratului nostru cei mai credincioși. Acest atestat cât mai curând va putea fi, mie a-l trimite binevoîți.

Între alte, părinte ca binecuvântare împărtășim. Dat în Oradea Mare, în 6 noiembrie 1849. În Cristos părinte Vasilie Eppu.“

(Scrisoarea circulară poartă sigiliul episcopal și adresa: „De la eppul Gr. catol(ic) a(l) Oradiei Mari – Mult onoratului Domn Andrei Pappfalvay, parohului și protopopului de Beiuș“)

(Direcția Generală Bihor a Arhivelor Naționale, *Fond Protopopiatul greco-catolic Beiuș*, Dos. 13, f. 83).